

Pregledni rad
UDK 321.7(4)
338.124.2(4)
Primljeno: 7. rujna 2011.

Tranzicija prema kakvoj demokraciji?

DUNJA LARISE*

Sažetak

Vjera u tržišnu ekonomiju pokazala se naročito jakom u postsocijalističkim zemljama, te je u isto vrijeme bila praćena visokim očekivanjima ekonomskog poboljšanja na individualnom nivou. Dvadeset godina od pada tzv. realnog socijalizma te nade za veliku većinu građana nisu ostvarene. Jednadžba koja se nudi kao objašnjenje za pad individualnog standarda života usprkos rastućim bruto nacionalnim dohocima, europskim integracijama i provedenim strukturalnim reformama u prvoj dekadi drugog milenija jest da tranzicija prema tržišnoj ekonomiji i demokraciji još nije potpuno provedena te da su problemi prosperiteta građana posljedica ili neprovođenja ili nedovoljno brzog provođenja strukturalnih reformi. U članku se predlaže suprotan pristup problemu, pokazujući da je široka ekonomska deprivacija građana kao i ekonomska kriza u kojoj se nalaze posljedica neoliberalnog restrukturiranja i prateće "demokratizacije", a ne obrnuto, njihova manjkavog provođenja. Također se dokazuje da ekonomski prosperitet za većinu nije kompatibilan s projektom neoliberalnoga gospodarstva *cum* konzervativne liberalne demokracije, te da ne može biti ostvaren unutar tog okvira. Ta jednostavna konkluzija prikrivena je u postsocijalističkim zemljama prije svega eshatološkim diskursom o "tranziciji prema demokraciji".

Cljučne riječi: tranzicija, neoliberalna ekonomska doktrina, politička doktrina demokratizacije, konzervativna liberalna demokracija, demokratizacijski poduzetnici

The confusion in the social sciences is moral as well as "scientific", political as well as intellectual. Attempts to ignore this fact are among the reasons for continuing confusion. In order to judge the problems and methods of various schools of social science, we must make up our minds about great many political values as well as intellectual issues, for we cannot very well state any problem until we know *whose* problem it is.

C. Wright Mills, *The Sociological Imagination* (2000: 76)

* *Dunja Larise*, Max Weber Fellow (postdoktorand) na Europskom sveučilišnom institutu (European University Institute) u Firenci.

Uvod

Prema nalazima dominantnih političkih i akademskih aktera, Hrvatska se već dvadeset godina nalazi u procesu “tranzicije prema demokraciji” ili “demokratizacije”. Međunarodna i domaća akademska zajednica producirala je u tom vremenu tomove znanstvenog materijala o toj temi,¹ no usprkos tome fundamentalna pitanja ostala su većim dijelom nepostavljena. Prema kakvoj demokraciji vodi demokratska tranzicija? Koji semantički i politički sadržaj nosi koncept takve demokracije te koji društveni model promovira?

U proteklih stotinjak godina demokracija stalno iznova pobuđuje velike nade. Posljednja revolucija takvih nadanja desila se, kako je poznato, urušavanjem autoritarnih državnih formacija tzv. realnog socijalizma 1989. Dva središnja aspekta obilježavala su očekivanja javnosti u vezi s padom socijalističkih režima i prelaskom na “zapadni” model demokracije: individualni ekonomski prosperitet, odnosno podizanje potrošačkog standarda na nivo usporedivih “zapadnih” zemalja te slobodno političko organiziranje i politički pluralizam. Dvadeset godina nakon pada Berlinškog zida, koji simbolički obilježava kraj epohe tzv. realnog socijalizma, bilanca tih očekivanja krajnje je otrežnjujuća.

Umjesto individualnog ekonomskog prosperiteta na širokom nivou postsocijalističkog građanstvo imalo je priliku doživjeti ispunjenje očekivanja o blagostanju samo za iznimno mali postotak svojih sugrađana i sve jaču diferencijaciju sve tanjeg sloja iznimno bogatih i sve šireg sloja siromašnih, uz polaganu dekonstrukciju srednjeg sloja. No to se dogodilo ne samo kod kuće, u zemljama tzv. tranzicije, već i u bivšim kejnzijskim državama blagostanja zapadne Europe koje su nekad služile kao vrelo za komparaciju i bile referencom na koju se treba ugledati.

Na nivou političkog organiziranja građani su ili svjedočili ili su i sami imali priliku sudjelovati u nastanku većeg broja političkih stranaka i nevladinih organizacija, uz rastuću svijest o tome da bez obzira na to koga birali, radikalna promjena njihove ekonomsko-socijalne situacije ipak nije moguća. Izvan fokusa obimne literature koja se bavi detaljima izbornih zakona, navikama i ponašanjem birača ili usporedbom izbornih sistema ostala je činjenica da su odluke o stvarima koje imaju najveće posljedice na živote građana – a to je, dakako, ekonomska regulacija – daleko izvan dometa njihova utjecaja, a kamoli odlučivanja. Građani Grčke i Španjolske tu lekciju na surov način upravo uče i svi su izgledi da neće ostati jedini Europljani koji će imati priliku steći direktan uvid u svoju (ne)moć u odnosu na međunarodne financijske aktere. U Hrvatskoj rezignacija demokracijom *de jure* i nemoći *de facto*

¹ Tu se nalaze djela napisana iz perspektiva različitih znanstvenih disciplina i političko-ideoloških pristupa, kao na primjer: Ramet i Matić, 2007; Ottaway, 2003; Baletić, 1999.

postaje sve vidljivija, očitujući se kao negativan stav građanstva prema ulasku u Europsku Uniju.

Još u devetnaestom stoljeću vjerovanje u to da demokracija donosi socijalnu pravdu bilo je aksiomatski općeprihvaćeno, pobuđujući pritom visoka očekivanja socijalno-demokratskih, užas konzervativnih i oprez liberalnih krugova. Na razočaranje prvih, a olakšanje potonjih, dvadeseto stoljeće svjedoči da je demokracija savršeno kompatibilna s nedemokratskom socijalnom redistribucijom i visokim stupnjem socijalnog isključenja.

Kako je moguće da birači u demokratskim uvjetima u kojima vrijedi jednako pravo na političko organiziranje i, manje-više, pravilo “jedan građanin jedan glas”, većinski biraju političke opcije koje su *de facto* u izravnoj suprotnosti s njihovim dugoročnim egzistencijalnim interesima?

Klasični odgovor ljevice na taj paradoks (drastično izražen pučkom podrškom nacističko-fašističkim režimima tridesetih godina dvadesetog stoljeća) bio je dvojak. Prvi je isticao moć ideološke hegemonije jednog interesnog bloka (Gramsci, 1971), koji postaje hegemonijski kada je u stanju, kroz nacionalni ili populistički narativ, interese uskog kruga ekonomski moćnih predstaviti kao nacionalne, općedruštvene ili univerzalne interese te tako uživati široku narodnu podršku i legitimitet za odluke koje taj isti narod u krajnjoj konzekvenci mogu odvesti u propast. Gramscijeva teorija ideološke hegemonije ne nudi stoga samo odgovore na pitanja sukladnosti demokratskog poretka i socijalne nepravde, dominantnih motiva ljevice, već otvara debatu i o liberalnoj noćnoj mori demokratskog konsenzusa o ukidanju demokratskog konsenzusa te “demokratskog” prelaska u autoritarnu ili čak totalitarnu vlast.²

Drugi odgovor naglašava strukturalnu povezanost države i kapitala u kojoj se preispituje središnji moment suvereniteta države, koja u liberalnoj teoriji predstavlja najvišu instancu autonomnog političkog odlučivanja na definiranom teritoriju. Središnji je postulat klasične marksističke teorije države da su pod kapitalizmom sve vlade, bez obzira na vlastite preferencije, prinuđene štititi bitne interese onih koji posjeduju produktivno bogatstvo društva (Luxemburg, 1974). Zbiljska mogućnost bilo koje vlade da autonomno politički odlučuje, prema toj teoriji, striktno je ograničena društvenom moći kapitala, a sama promjena vladajućih stranaka, kao

² Terminološko razgraničavanje nedemokratske vlasti na presumptivno “autoritarnu” i presumptivno “totalitarnu” kao realno postojeće, a ne samo diskurzivno razlikovanje bilo je jedan od središnjih elemenata na kojem je liberalna teorija uspjela legimirati dvostruka mjerila “slobodnog svijeta”, prema kojima su vojne diktature kao što je bila Pinochetova u Čileu zasluživale financijsku i političku podršku, dok se u isto vrijeme protiv političkih diktatura koje su sebe nazivale socijalističkima vodio hladni rat, a da se nije moralo zapasti ni u logičku ni u moralnu kontradikciju. Vidi: Kirkpatrick, 1982.

posljedica demokratskih izbora, ne mijenja niti može promijeniti ta ograničenja koja su strukturalne prirode (Miliband, 1975; Offe, 1975; Lindblom, 1977).

Teorija o strukturalnoj uvjetovanosti političkog odlučivanja interesima tržišta, finansijskih institucija i međunarodnog kapitala (čiji smo svjedoci postali najkasnije od početka globalne ekonomske krize 2008) ozbiljno dovodi u pitanje liberalni postulat o autonomnosti sfera političkoga i ekonomskoga, koji je, kao što je poznato, temelj liberalne teorije države i demokracije, čija globalna dominacija počinje osamdesetih godina prošlog stoljeća.

Oba navedena pokušaja promišljanja sukladnosti demokratske političke reprezentacije i dubokih socijalnih i ekonomskih deprivacija na širokoj razini dotiču, po mom mišljenju, srž problema samo djelomično. Da bi se shvatilo kako je moguće da demokracija ne donosi prosperitet većini građanstva, već se čini da upravo favorizira socijalnu ekskluziju, fokus treba prebaciti na historijsku genezu koncepta liberalne demokracije kao političkog komplementa tržišnoj ekonomiji.

Moderna liberalna demokracija počiva na dva središnja postulata. Prvi je striktna podjela na sferu političkoga i sferu ekonomskoga, koje su shvaćene kao autonomne cjeline, i to ne samo u analitičkom već i u zbiljskom smislu. Drugi proistječe iz prvoga, ograničava demokratsko odlučivanje na sferu političkoga. Liberalna demokracija predviđa javnu deliberaciju u političkoj sferi i političko predstavništvo, ali ne predviđa demokratsku deliberaciju i kontrolu nad ekonomskim strukturama ili institucijama. Ona otvara ograničenu mogućnost takve kontrole sporadičnom kontrolom građana nad političkim odlučivanjem na nacionalnom nivou putem izbora (uz potvrdu ili oduzimanje mandata). No na nivou inter- i supranacionalnih institucija i sporazuma, kao što su MMF, Svjetska banka te multilateralni ugovori kao što su GATT ili GATS, koji *de facto* najjače oblikuju nacionalne ekonomske politike gotovo svih suverenih država svijeta, demokratsko odlučivanje nad ekonomijom nije predviđeno teorijom liberalne demokracije. Na taj način moderna liberalna teorija demokracije čini se savršenom dopunom neoliberalne političke ekonomije koja otvoreno i često agresivno zastupa viđenje politike kao minimalne regulacije u službi tzv. "slobodnog tržišta".

No finansijska kriza koja je započela 2008. i posljednje se tri godine razvila u ekonomsku krizu globalnih razmjera počinje, čini se, ozbiljno uzdrnavati neoliberalni konsenzus dominantan od početka osamdesetih. Kritičari neoliberalizma nisu više samo marginalni ljevičarski intelektualci ili antiglobalizacijski aktivisti. Uvid u potencijalno katastrofalne socijalne, ekonomske i političke posljedice neobuzdane neoliberalne ekonomije počinje uzdrnavati i tradicionalno konzervativne krugove nekad vodećih advokata neoliberalizma kao što su Josef Stiglitz ili Charles Moore³.

³ Moore, Charles, 2011: Is the left right after all?, *Telegraph*, 22. 7. 2011.

Liberalna teorija demokracije, a u prvom redu njezin liberalno-konzervativni oblik koji je nastao u drugoj polovini dvadesetog stoljeća, postala je dominantna u demokratskom diskursu današnjice. No to nije jedina teorija demokracije u povijesti političkih ideja. Koncept demokracije već dvije tisuće godina mijenja svoja značenja u skladu s historijskim konjunkturama. Pažljivi studenti filozofije sjetit će se kako je demokracija u Aristotelovoj definiciji, na primjer, koncept bliži onome što bismo mi danas nazvali populističkom diktaturom te da bi suvremeni koncept konzervativne liberalne demokracije Aristotelu vjerojatno više izgledao kao aristokracija ili oligarhija nego kao demokracija, ovisno o tome bi li ga promatrao u centrima ili na periferijama globalnog sustava.

Posljednjih dvadeset godina konzervativna liberalna demokracija nametnula se kao globalno hegemonijsko poimanje demokracije. To znači da je na svjetskoj razini, kako u javnom tako i u političkom diskursu, kako za promicatelje tako i za protivnike, ona postala onim što se misli kada se upotrijebi riječ demokracija. Preciznije, koncept konzervativne liberalne demokracije postao je hegemonijskim kada je postao globalnim označiteljem za demokraciju *per se*. Ako se složimo sa Saussureom, apstraktni pojmovi kao što su demokracija, politika ili ekonomija samo su označitelji zbiljskoga, no nemaju direktnog pandana u zbiljskome kao što ga imaju, na primjer pas ili čaša. Apstraktni pojmovi u tom smislu predstavljaju kontejnere smisla čije se značenje mijenja onako kako se mijenjaju i interesi koji ih kao takve oblikuju, neprimjetni za one koji se fiksiraju na riječi ignorirajući pritom pojmovnu povijest skrivenu iza historijske evolucije označitelja.

U tom smislu ovaj članak ne traga za odgovorima o biti ili bitku demokracije, kao što i ne pokušava utvrditi "istinsku" formu "prave" demokracije. Takav pothvat zahtijevao bi prethodno definiranje normativa prema kojemu bi se orijentirala potraga, što bi otvorilo problem legitimnosti normativa koji, kao što je poznato, nisu ni esencijalne ni ahistorijske, pa čak ni stabilne kategorije, već kategorije društvenog konsenzusa. Kao takvi i sami normativi uvijek su provizorni i osporavani te se o njima uvijek nanovo pregovara. Sukladno tome ovaj tekst pokušat će dati analizu evolucije konsenzusa o konzervativno-liberalnoj demokraciji kao hegemonijskom označitelju demokracije za vrijeme u kojem živimo orijentirajući se prema sljedećim pitanjima:

Koji postulati stoje iza (hegemonijskog) pojma liberalne demokracije, odnosno koja je društvena funkcija, na nivou globalnog sistema, upravo takvoga pojma demokracije (a ne nekog drugog)? Koji političko-ekonomski režim podrazumijeva takvo poimanje demokracije te koji su akteri i u čijem interesu involvirani u borbu za globalnu hegemoniju tog režima političke regulacije?

Demokratizacijski poduzetnici

“Neki možda pretpostavljaju izraz ‘sloboda’ ili ‘demokracija’ onome ‘ljudskih prava’ – ali kakvo god bilo ime, Sjedinjene Američke Države trebaju imati odgovor na komunizam na nivou ideologije” (Muravchik, 1986: 223).

Život i djelo Joshue Muravchika, autora navedenih redova, na osebujan način prikazuju evoluciju cijele generacije intelektualaca koji su pedesetih godina prošlog stoljeća obilježili nastanak novog poimanja demokracije u Sjedinjenim Američkim Državama. Rođen u obitelji siromašnih ljevičarskih emigranata iz istočne Europe, razočaranih smjerom kojim je krenula Ruska revolucija, Muravchik se, kao i mnogi drugi iz njegova socijalnog miljea, priključuje *Young People's Socialist League* pod vodstvom karizmatičnog bivšeg trockista i gorljivog antikomunista Maxa Shachtmana. Shachtman, kako nam kazuje njegova opširna biografija iz pera nikog manjeg od Petera Druckera, evoluirao tokom 1940-ih i 1950-ih iz trockizma u pravcu desne socijalne demokracije, te zajedno sa svojim učenicima Muravchikom, Carlom Gershmanom, Tomom Kahnom i Rachele Horowitz postaje jednim od glavnih ideologa novog poimanja američke socijalne demokracije,⁴ a u službi njezine vanjske politike obilježene zahtjevima Hladnog rata.

Max Shachtman “pomogao je definirati posebni organizacijski i ideološki pravac američke socijalne demokracije koji je gotovo jedinstven u svijetu. (...) kasniji Shachtmaniti konzistentno su se nalazili na desnom krilu internacionalne socijalne demokracije. No oni su kombinirali svoju desničarsku internacionalnu perspektivu s ispovijedanjem marksističke ortodoksije koja nije uobičajena među socijalnim demokratima, bazirane na jakoj identifikaciji s radničkom klasom” (Drucker, 1994: 289). Tokom šezdesetih ta identifikacija bila je sve slabija. Najkasnije za Vijetnamskog rata, koji Shachtman bezrezervno podržava, čini se da od “antikomunističke ljevice”, kako se pokret sam nazivao tokom 1930-ih i 1940-ih godina, preostaje samo prvi dio te složenice.

Prema riječima francuskog historičara Nicolasa Guilhota (2005), antikomunizam je postao prevladavajući princip orijentacije u političkoj akciji, jedini intelektualni kompas stare američke ljevice. Na taj su način oslobodilački pokreti u Trećem svijetu, radikalni studentski pokreti te novi društveni pokreti bili sve više percipirani tek kao različiti izrazi jedne iste komunističke prijetnje.

Krajem 1940-ih i zahuktavanjem Hladnog rata CIA odlučuje osnovati Kongres za kulturnu slobodu (*CCF – Congress for Cultural Freedom*) kao “teoretsku fondaciju agencijinih političkih operacija protiv komunizma u sljedeće dvije dekade” (Saunders, 1999: 63). Kongres organizira konferencije i dotira akademski rad koji

⁴ Valja imati na umu znakovitu razliku između američkog i europskog historijskog koncepta socijalne demokracije te ih ne tretirati kao ekvivalente.

promovira teorijsko povezivanje pojmova slobode i demokracije s kapitalizmom, koji u to vrijeme dobiva do danas aktualan i simpatičniji eufemizam – tržišna ekonomija – neopterećen talogom historijskih nezadovoljstava. Glavne su teme prvih konferencija od 1950. do 1955. spajanje slobode i kapitalizma u samorazumljivu cjelinu te promocija novog pojma demokracije kao kraja ideologije. Te će teme biti imponantno reciklirane početkom devedesetih.

Prve konferencije CCF-a predstavile su javnosti ne samo političku već i intelektualnu oštricu antikomunističke ljevice, kao što su John Dewey, Seymour Martin Lipset, Daniel Bell, Sidney Hook i James Burnham. Oni su, kao i većina ostalih sljedbenika Maxa Shachtmana, dolazili iz nižih socijalnih klasa i imigrantskog miljea te su se uz rastući utjecaj u konzervativnim krugovima 1950-ih godina vratolomno uspinjali na socijalnoj ljestvici, preuzimajući utjecajne akademske i političke pozicije. Ta intelektualna skupina generirat će tokom 1970-ih i 1980-ih korpus demokratske teorije koji će objedinjavati elemente populističkog konzervativizma, neoliberalne ekonomske doktrine i pozitivističke znanstvene metodologije. U doba administracije Ronalda Reagana postat će hegemonijskim konceptom liberalne demokracije i idejnim temeljem koncepta demokratske tranzicije ili demokratizacije.

Nakon otkrića da CIA tajno financira CCF, što ga je 1967. iznio *New York Times*, organizaciju pod promijenjenim imenom – Udruga za kulturnu slobodu (*Association for Cultural Freedom*, ACF) – nastavlja financirati fondacija Ford, no njezin ugled kao nezavisne intelektualne organizacije nepovratno je srušen.

Tokom 1970-ih desni socijalni demokrati pojačani Nathanom Glaserom, Melvinom Laskyjem i Jeane Kirkpatrick postaju sve jači pol neokonzervativne opozicije Carterovoj administraciji. Bitka oko pravca u kojem će se kretati američka vanjska politika vodila se u biti oko definicije ljudskih prava kao osnove koncepta liberalne demokracije. To je bila bitka oko fundamentalnih principa političke, pravne i ideološke forme službenog shvaćanja demokracije State Departmenta.

Vjerna konstitucionalnoj tradiciji, Carterova administracija shvaćala je ljudska prava kao pravnu kategoriju, inkorporiranu u građansko pravo na nacionalnoj osnovi te u međunarodne ugovore na međunarodnoj. U tom smislu dominantno shvaćanje ljudskih prava na međunarodnoj političkoj sceni tokom 1970-ih bilo je legalističko. U toj formi ljudska prava, slično građanskim pravima, imaju konkretan oblik koji utvrđuje konkretne zakonske obveze, univerzalno obvezujuće za sve koji su ih inkorporirali u svoj pravni sustav. Kršenje tih prava znači i kršenje pravnih obveza, te podrazumijeva konzekvence u zakonskom smislu. Konzekvence mogu biti implementirane ili ne, no neprovođenje pravnih obveza kao i sprečavanje implementacije tih obveza i samo je kršenje međunarodnih pravnih akata. Intervencije u drugim zemljama u korist ove ili one političke opcije predstavljaju kršenje međunarodnog prava, bez obzira na to jesu li konzekvence za njih *de facto* provedive ili nisu i bez obzira na njihovu ideološku legitimaciju.

Promjena za koju se borila neokonzervativna opozicija (evoluirana antikomunistička ljevica) za vrijeme Carterove administracije bila je fundamentalna: ljudska prava trebalo je izvući iz okvira prava i univerzalno obvezujućih pravnih ugovora prema kojima je svatko tko ih krši konzekventno isti, te ih postaviti u sferu univerzalnih ideja, vrijednosti i vjerovanja, u domenu dobra i zla, u kojoj je politiku interesa moguće predstaviti kao politiku vrline, a politiku suprotnu vlastitom interesu kao osovinu zla, te konkretne legalne obveze pretvoriti u moralnu i pseudoreligioznu izmaglicu.

Cinični promatrač mogao bi primijetiti ironičnu istovremenost uskršnuća povika o kraju ideologije od strane Daniela Bella i Francisa Fukuyame s naporima njihovih kolega Kirckpatrick i Glasera da zacementiraju radikalnu ideologizaciju demokracije i ljudskih prava u ono što će postati nova doktrina američke vanjske politike za dekade koje dolaze.

Naš poslovični student filozofije na ovom će se mjestu vjerojatno sjetiti Hegelove sintagme da je svaka forma uvijek forma jednog izvjesnog sadržaja. Bitka za političku i institucionalnu formu demokracije rezultirala je pod Reaganovom administracijom prebacivanjem demokracije i ljudskih prava iz konkretnog legalnog okvira danog međunarodnim i građanskim pravom u magličastu sferu ideja i vjerovanja zajamčenu ničim drugim doli ekonomskom, vojnom i ideološkom snagom.

Demokratizacija

Od početka osamdesetih i dolaska na vlast Ronalda Reagana u SAD-u i Margaret Thatcher u Velikoj Britaniji demokratizacija je postala nova strategija njihove vanjske politike, a neoliberalizam nova strategija političke ekonomije. Jedno i drugo od samog početka činili su nerazdvojjiv par (Crawford, 1996; Robinson, 1996; Gills, Rocamora, Willson, 1993).

Reaganova administracija ponovo zahuktava “democracy crusade”⁵ ili križarski pohod za demokraciju koji je započela Trumanova administracija, a koji je bio stavljen *ad acta* nakon rasformiranja CCF-a. Akteri tog drugog “križarskog pohoda” za demokraciju bili su većim dijelom isti oni koji su bili okupljeni oko CCF-a.

No historijski kontekst tog drugog “pohoda” drugačiji je od onog iz 1950-ih. Demokratizacija više nije samo ideološki adut u Hladnom ratu, već i neophodan dodatak reganovsko-tačerovskoj političko-ekonomskoj doktrini neoliberalizma⁶. Dok je američka vanjska politika u povijesnom kontekstu Hladnog rata podržavala au-

⁵ Ronald Reagan’s Adress to British Parliament, *New York Times*, 9. lipnja 1982.

⁶ Izvan je okvira ovog razmatranja analiza i definicija neoliberalizma kao dominantnog svjetskog režima regulacije od početka 1980-ih do danas. Za recentnije analize tog koncepta vidi iz-

toritarne režime, pod uvjetom da ih je tvorila desnica i da su predstavljali i lokalni ešalon osiguranja interesa međunarodnog kapitala, situacija je početkom neoliberalne ere postala kompleksnija.

Neoliberalizam je promijenio matrice globalne akumulacije kapitala s dominacije industrijskog sektora k dominaciji financijskog sektora i usluga. U tim okolnostima predvidivost je postala središnja za učinkovito funkcioniranje globalnog režima te su kompleksniji, demokratski režimi, kojima je demokratska legitimacija garantirala veći legitimitet, a time i stabilnost te predvidivost i sigurnost postali *conditio sine qua non* novog režima akumulacije. Moderna liberalna demokracija nudila je legitimitet i sigurnost a da u isto vrijeme nije ugrožavala neravnomjeran sustav podjele kapitala, i time najbolje odgovarala zahtjevima novog ekonomskog režima te postala preferiranom političkom nadopunom neoliberalne ekonomije u njezinu globalnom pohodu.

Riječju, može se ustvrditi da je strategija demokratizacije započeta pedesetih godina prošlog stoljeća prošla razvojni put od antirevolucionarne strategije komplementarne zahtjevima Hladnog rata do političke regulacije komplementarne neoliberalnom režimu političke ekonomije od 1980-ih naovamo.

“‘Demokratizacija’ u tom smislu mehanički proizlazi iz prirode globalne ekonomije i proces je prilagođavanja novim zahtjevima kapitala koji zahtijeva otvorena društva i države potpuno integrirane u međunarodni sustav” (Guilhot, 2005: 16).

Početkom 1980-ih neoliberalna ekonomska doktrina u potpunosti se fuzionira s političkom doktrinom demokratizacije te jedno postaje označiteljem za drugo. U tom smislu može se razumjeti direktna ekonomska presija, ako ne i ucjena, koju od početka 1980-ih provode institucije Bretton Woodsa MMF i Svjetska banka, čiji su krediti, kao i modaliteti otplate i kamatna stopa direktno povezani s ekonomskim reformama u smislu neoliberalnog projekta i političkim reformama u smislu demokratizacije.⁷

Svedeno na poantu, riječima suutemeljitelja radikalno konzervativnog *think tanka Project for the New American Century* (PNAC)⁸ i republikanskog kandidata za predsjednika SAD-a 2008. Roberta Kagana, “debata o promociji demokracije za-

među ostalog: Birch i Mykhnenko, 2010; Dezalay i Garth, 1998; Duménil, 2011; Howard i King, 2008; Macartney, 2011.

⁷ Za podrobniju analizu veze između neoliberalnih i demokratskih reformi vidi između ostalog: Crawford, 1996; Diamond, 1996; Whitehead, 1996.

⁸ PNAC je *think tank* za promociju konzervativne političke agende u koju, između ostaloga, po vlastitim navodima spada borba za svjetsku dominaciju SAD-a i vraćanje Reaganovoj vojnoj doktrini; <http://www.newamericancentury.org/statementofprinciples.htm> [pristupljeno 11. 8. 2011].

ista je samo označitelj za veći rat oko pravca američke vanjske i domaće politike” (Kagan, 1998: 2-3).

U kontekstu zahtjeva novog vremena “križarski pohod za demokraciju” postajao je pod Reaganovom administracijom sve više institucionaliziran i profesionaliziran. Ono što je nekad spadalo u domenu političkih aktivista sad je postalo domenom “eksperata”. Institucionalizacija demokratskog projekta, s uključivanjem civilnih aktera u njega, donijela je sa sobom novi oblik organizacijskog ustroja koji je, ne bez stanovite doze ironije, izravno proturječio jednoj od središnjih okosnica liberalne demokratske doktrine: podjeli na državu i građansko društvo.

Knjiški primjer takve institucije, čiji legitimitet počiva – dok ga organizacijska struktura minira – na strogoj granici između državne službe i nevladina udruženja jedna je od ideoloških kćerki CCF-a, osnovana 1983. uz podršku Reaganove administracije: National Endowment for Democracy – NED (*Nacionalna zadužbina za demokraciju*).

Ideju o osnivanju javno-privatnog mehanizma koji bi kanalizirao javne fondove prema inozemnim organizacijama čije su aktivnosti u nacionalnom interesu SAD-a, a koji bi u isto vrijeme uživao ugled nezavisne institucije građanskog društva, lansirao je Nicholas Katzenbach, predsjednik komisije koju je imenovao predsjednik Johnson zbog vakuuma koji je nastao nakon rasformiranja CCF-a 1967. (Sklaire i Berlet, 1992).

NED je bio zakašnjelo ostvarenje te ideje. Njegov utemeljiteljski ešalon bio je gotovo identičan (iako i nešto pomlađen) akterima antikomunističke ljevice i CCF-a iz 1950-ih. Za predsjednika je izabran Carl Gerschman, jedan od najbližih učenika Maxa Shachtmana, dok su Joshua Muravchik i Seymour Martin Lipset od samog početka stalni članovi NED-ova Istraživačkog vijeća, čiji je član sredinom 2000-ih bila i Vesna Pusić. Karijera Carla Gerschmana na najbolji način ocrtava konzervativno-liberalnu alijansu osamdesetih; onu političku alijansu koja će u narednim godinama biti poznata kao američki neokonzervativizam.

Nakon što je sredinom šezdesetih postao članom konzervativne Young People Socialist League te se borio protiv Nove ljevice nastale iz studentskih revolta 1968, Gerschman 1974. postaje izvršni direktor *Social Democrats U.S.A* čiji se politički program sastojao u borbi protiv lijevih političkih pokreta u inozemstvu i redefiniciji koncepta liberalizma prema desno na domaćoj sceni. Demokracija, prema Gerschmanu, mora biti odvojena od ideje komunizma i lijeve socijaldemokracije te uvezana u “prirodnu” cjelinu s kapitalizmom i konzervativnim liberalizmom (Gerschman, 1978). Godine 1980. Gerschman prelazi na seniorsku istraživačku poziciju u Freedom House, gdje se angažira na promociji “indeksa” za “mjerenje demokracije”, koji je u narednim dekadama stekao zvjezdanu popularnost na akademskim katedrama za demokratizaciju (koje također niču kao gljive poslije kiše 1980-ih i

1990-ih). Bez vidljivih naznaka kritičkog otklona ta se u najmanju ruku dubiozna metoda do danas široko primjenjuje u polju demokratizacijskih studija.

Nakon Freedom Housea Gerschman prelazi u tim Jeane Kirkpatrick, kolegice iz mladih dana iz kruga Shachtmanita, koja pod Reaganovom administracijom postaje SAD-ov ambasador pri UN-u i koja ga zapošljava kao seniorskog savjetnika, što je pozicija iz koje će postati direktorom novoosnovanog NED-a.

Za razliku od otvoreno vladinih agencija za promociju američkih interesa kroz razvojnu politiku u inozemstvu kao što su *US Agency for International Development* (USAID) i *US Information Agency* (USIA), koje su u mnogim regijama svijeta bile percipirane kao direktni agenti američkog imperijalizma, NED je trebalo predstaviti kao agenciju građanskoga društva, ekonomski i politički autonomnu te ideološki neutralnu spram utjecaja State Departmenta, američke vanjske politike i interesa američkog krupnog kapitala.

Zbog svoje organizacijske i financijske strukture NED nije ostao samo predmet kritike slijeva, već i iz konzervativnih redova zabrinutih zbog nenamjenskog trošenja državnih fondova, netransparentnosti i nejasne hijerarhije odgovornosti unutar organizacije. Prema ocjeni Barbare Conry, konzervativne analitičarke Cato Instituta u Washingtonu DC (1993):

“Spiralna organizacijska struktura čini se baziranom na premisi da će vladin novac, ako bude filtriran kroz dovoljno slojeva birokracije, postati ‘privatno’ financiranje, što je nelogična i opasna zabluda. Kao posljedica toga struktura NED-a dopušta privatnim organizacijama (u ovom slučaju organizacijama s distinktnim i disparatnim interesima) da slijede vlastite agende vanjske politike bez obzira na službenu politiku. Maglovit javno-privatni status NED-a zamagljuje liniju između vanjske politike SAD-a i tih specijalnih interesa” (Conry, 1993).

No uloga NED-a nije samo kanaliziranje vladinih fondova prema primjernim učenicima neoliberalizma na periferiji i poluperiferiji globalnog sustava, već i mobilizacija intelektualnih resursa u službi borbe za ideološku hegemoniju onog koncepta demokracije koji nadopunjava novi globalni režim političke ekonomije.

Ekspertizacijom demokratizacije demokracijski poduzetnici Reaganove administracije mobilizirali su uz pomoć ženeroznih fondova brojne akademske zajednice u zemlji i inozemstvu radi stvaranja akademskih kurikuluma, katedri i instituta, te nezapamćenu proliferaciju znanstvenog materijala čiji je zadatak bio da političkom i ideološkom konceptu demokratizacije dade znanstvenu auru, štoviše, da ga ustoliči kao jedan od najrelevantnijih kurikuluma unutar područja međunarodne politike i političkih znanosti uopće.

Budući da je neoliberalna budžetska politika sjekla javno financiranje univerzitetima, privatno je financiranje postalo stvar preživljavanja mnogih instituta i univerziteta. U tim okolnostima širokogrudno financiranje istraživačkog rada s pred-

znakom demokratizacije diljem svijeta radikalno je promijenilo krajolik društvenih znanosti u samo dva desetljeća. I na tom polju demokratizacija je optimalno nadopunjavala neoliberalne reforme. Za neke predstavnike tzv. intelektualne elite, pogotovo u zemljama tzv. “tranzicije”, demokratizacija je tako postala ne samo novom ideološkom supstitucijom u novonastalom vakuumu već i lukrativnim poslom.

NED je tako postao financijskim i intelektualnim čvorištem koordinacije akademskih aktivnosti u promociji studija demokratizacije i kao izdavač utjecajnog časopisa *Journal for Democracy*.

Povjesničari među čitaocima ovih redova sjetit će se kako to nije prva “znanstvena revolucija” (u značenju koje joj pripisao Thomas Kuhn, 1962) u društvenim znanostima koja je proizašla iz Hladnog rata. Dominacija logičkog pozitivizma, odvajanje socijalnih znanosti od filozofije, rađanje doktrine o kvantitativnim metodama posuđenim iz prirodnih znanosti kao “hard science” u kontrastu s kvalitativnim i historijskim metodama kao “soft science”, uvjerenje o tome da jedino kvantificiranje jamči znanstvenu objektivnost te etabliranje kombinacije logičkog pozitivizma, selektivne re-interpretacije europske sociološke tradicije i teorije srednjeg dometa, koju je Pierre Bourdieu (1990: 36) nazvao trokutom Lazarsfeld-Parsons-Merton, odigrala se 1950-ih kao odgovor na hladni rat ideja u kojem je i jedna i druga strana svojatala poziciju “istine” i “znanstvene objektivnosti”, dok je protivnikova znanost po definiciji morala biti “ideološka”.

Logički pozitivizam i kvantifikacija, jednom riječju presađivanje metoda iz prirodnih znanosti u socijalne, uz istovremenu uvjerenost u to da su tamo bez rezerve primjenjive te da donose objektivne rezultate, bili su odgovor američkih socijalnih znanosti na sovjetsku reklamu o znanstvenom socijalizmu i dijalektičkom materijalizmu, koji su se sa svoje strane također reklamirali kao utjelovljenja znanstvene objektivnosti i istine. Utoliko ne čudi što su glavni eksponenti i te “znanstvene (r)evolucije” u isto vrijeme i vodeći eksponenti metodike u socijalnim znanostima.

Promatrajući povijest socijalnih znanosti u dvadesetom stoljeću, utvrdit ćemo dvije stvari: prvo, što su Thomas Kuhn i Gaston Bachelard (2000. [1938]) odavno utvrdili, znanstveni je razvoj ugrađen u političko-ekonomsku strukturu historijskih konjunktura u kojima nastaje i dolazi do prominenције; drugo, postignuta znanstvena metodika ostaje utjecajna i važeća još dugo nakon što se historijska konjunktura koja ju je iznjedrila izmijenila, čime je prestala neposredna potreba za njom.

Teorija konzervativne liberalne demokracije

Analiza konzekvenci procesa demokratizacije koji su osamdesetih godina prošlog stoljeća diljem svijeta dizajnirali političko-ekonomski poduzetnici State Departmenta dovela je Rogera Burbacha do zaključka da su ti akteri “jednostavno iskoristili demokratske aspiracije drugih naroda kako bi promovirali kapitalizam

i uske ekonomske interese Sjedinjenih Američkih Država”⁹ te do konzekventnog zaključka da ciljevi i strategije “demokratizacijskih poduzetnika” nisu pomirljivi s demokracijom.

Ima li Burbach pravo ili ne ovisi, dakako, o poimanju demokracije koje drži normativnim. Ako se kao normativ uzme koncept konzervativne liberalne demokracije, koji ovdje kritički razmatramo, onda se može izvesti upravo suprotan zaključak, naime da je “demokratizacijsko poduzetništvo” koje Burbach dijagnosticira u svojoj analizi ne samo pomirljivo s konceptom liberalne demokracije dvadesetog stoljeća (čija se ograničenost, da ponovim, očituje u tome što se u njemu demokracija svodi samo na sferu političkoga, a izuzima se sfera ekonomskoga) već je upravo direktna i nužna konzekvenca te redukcije.

Kako bismo razumjeli tu na prvi pogled paradoksalnu dedukciju, neophodno je pratiti evoluciju demokratske teorije dvadesetog stoljeća u pravcu onoga što ovdje označavam pojmom “konzervativna liberalna demokracija”. Historijski koncept demokracije kakav nalazimo kod Rousseaua, Tocquevillea ili Madisona počiva na jednoj minimalnoj premisi koja je osnovica legitimacije toga političkog poretka: to je vladavina naroda, iz naroda i za narod. Središnje u toj formuli i ono što demokraciju razlikuje od prosvijećene monarhije, čiji je moto bio “sve za narod”, ali ne i “iz naroda”, jest komponenta pučkog suvereniteta utjelovljena u inačici da vlast dolazi iz naroda. Ta je komponenta i temelj na kojem počiva svaki koncept demokracije, nužna osnovica njegove legitimnosti i stabilnosti.

Koncept konzervativne liberalne demokracije ili, kako ga neki nazivaju, demokracije State Departmenta, a koji se počinje oblikovati 1950-ih te zadobiva konačnu formu u 1980-ima, počiva na minimalnoj definiciji (liberalne) demokracije austrijskog ekonomista Josefa Schumpetera formuliranoj u njegovu poznatom djelu *Kapitalizam, socijalizam i demokracija* iz 1942. Schumpeterova razmatranja o historijskom pojmu demokracije kompleksna su i njihova bi analiza daleko premašila okvire ove studije. Za kontekstualizaciju koncepta konzervativne liberalne demokracije relevantno je preuzimanje Schumpeterova pokušaja svođenja koncepta demokracije na minimalnu definiciju redukcijom na neophodni uvjet koji, po njegovu sudu, mora biti ispunjen kako bi pučki suverenitet bio zajamčen. Po Schumpeterovoj teoriji, taj neophodni uvjet jest “slobodno natjecanje za slobodno glasovanje”. Iako podvlači kompetitivnost, Schumpeter u istom dahu, bez uvjerljivih argumenata, isključuje modele konkurencije kao što su pučki ustanak ili vojna pobuna, ali uključuje modele “nefer” ili “prevarantske” konkurencije koje pokušava legitimirati ekonomskim argumentima (Schumpeter, 1976).

⁹ Prev. autorice. Original: “On rhetorical level they have simply taken advantage of the democratic aspirations of other peoples to advance capitalism and narrow US economic interests” (Burbach, 1993: 106).

Schumpeter dakle uvodi ekonomsku logiku u koncept liberalne demokracije, a istodobno potvrđuje i produbljuje redukciju tog koncepta na domenu političkoga, pritom pažljivo odstranjujući kontrolu nad ekonomijom iz definicije pučkog suvereniteta. On također uvodi princip “slobodne konkurencije”, propuštajući pritom objasniti što ta sloboda konkretno znači te što mora biti ostvareno da bi bila dana, osim klasičnog rakursa na liberalnu političku filozofiju po kojoj ona podrazumijeva ista prava u smislu političkog udruživanja. Pitanje koliko su ta ista prava *de facto* “ista” u situaciji kada su ekonomski resursi za njihovo ostvarivanje radikalno različiti, odnosno krajnje asimetrično podijeljeni brižno je izostavljeno iz analize.

Na osnovi Schumpeterova koncepta minimalne demokracije konzervativna liberalna demokracija izvući će dva središnja elementa na kojima će postaviti svoj koncept demokracije. To su demokracija kao isključivo politička demokracija te istoznačnost demokracije i tržišnoga gospodarstva, tj. kapitalizma. Konzervativna liberalna demokracija posjeduje još neke važne odrednice kao što su na primjer relativnost stabilnosti demokracije prema bruto nacionalnom dohotku ili uvjerenje da je (takva) demokracija poželjna i globalno primjenjiva bez izuzetka. No tip i opseg ove analize ne dopušta mi ulaziti u sve bitne odrednice koncepta konzervativne liberalne demokracije, te ću se ograničiti na one koje smatram fundamentalnima u smislu u kojem predstavljaju mjerila po kojima konzervativna liberalno-demokratska teorija ocjenjuje i mjeri demokratski nivo država diljem svijeta.

1. Konzervativna liberalna demokracija dodatno je suzila već postojeću redukciju pojma pučkog suvereniteta klasične liberalne demokracije, koja taj suverenitet priznaje samo u domeni formalno-političkog odlučivanja, dodatno reducirajući demokratsku deliberaciju i legitimaciju na formalne procese direktno povezane s izbornim tehnikama i strukturama. Središnja “igra” demokracije odvija se između strogo definiranih aktera: vlade i njezinih oponenta, te se fokusira na mogućnosti opozicije za legalno organiziranje u političke stranke (koje se uzimaju kao osnovne jedinice političkog organiziranja u smislu natjecanja za vlast) i suprotstavljanje vladajućoj stranci ili koaliciji u okviru slobodnih i fer izbora, te nezavisnu implementaciju izbornih rezultata (Dahl, 1971).

Kako ta definicija ostaje veoma široka, te je u nju moguće ugurati čak i socijalističke, ali i druge države s lijevim vladama, Dahl emfazu demokracije postavlja na elektoralne strukture gdje sam događaj izbora i njihovo odvijanje “po pravilima igre” dobivaju središnji značaj. U tom smislu on precizira tri izborne faze te međuizbornu, u kojoj je kontrola birača nad vladom *de facto* suspendirana odnosno zagantirana jedino perspektivom novih izbora. Dahl je i sam svjestan manjkavosti svoje teorije, te se iz tog ćor-

sokaka pokušava izvući diskreditiranjem teorije *per se*, nazivajući je “ničim drugim do vježbom u aksiomatici”, naznačujući usput kako njegova teorija zapravo nije teorija, već domena zbiljskog svijeta “kakav on jest” te da je taj uvid neophodan uvjet za shvaćanje njegovih eksplikacija.¹⁰

Takav logički manevar nije nov u povijesti znanstvene retorike. Već Immanuel Kant u svojoj epistoli *Über den Gemeinspruch: ‘Das mag in der Theorie richtig sein, taugt aber nicht für die Praxis’* opisuje teoretičare koji odbacivanjem teorije kao nečeg apstraktnog, zbiljskome potpuno stranog, pokušavaju predstaviti vlastite (ne)teorije kao ekskluzivno ogledalo zbiljskoga (Kant 1992. [1793]).

Središnji problem isključivo političke teorije demokracije sadržan je u prvom redu u tome da asimetrična ekonomska distribucija intenzivira nejednaku distribuciju političke moći i utjecaja, što subvertira i sam osnovni postulat političke demokracije o slobodnoj artikulaciji i simetričnoj distribuciji političke moći.

Čak ako i prihvatimo liberalističku redukciju pučkog suvereniteta isključivo na domenu političkoga, ovaj drugi stupanj redukcije, odnosno sužavanja demokracije na elektoralnu demokraciju svodi kompleksnost demokratske deliberacije na “event”, na “jedinstven događaj”, ignorirajući pritom sve društvene procese koji su prethodili tom događaju i čiji rezultat predstavljaju.

2. Da demokracija i kapitalizam čine neodvojivu cjelinu te da demokracija ne može uspjeti ni u jednom drugom društveno-ekonomskom sustavu, stereotipna je paradigma konzervativne liberalne teorije demokracije od početka Hladnog rata naovamo (Diamond, Linz i Lipset, 1989). Taj svenazočni aksiomatski stereotip čin je vjere od samog početka. Slično aksiomu o postojanju svijeta, on se ne dokazuje, već se ono što se dokazuje dokazuje uz pomoć njega, te ako se rijetko i pokuša argumentirati, to se dešava kroz tautologiju prema kojoj sve demokracije (definirane, naravno, po striktnoj definiciji konzervativne liberalne demokratske teorije čiji je temelj tržišno gospodarstvo) uspijevaju samo u okolnostima tržišnoga gospodarstva.

To aksiomatiziranje i ahistoriziranje jedne zapravo potpuno proizvoljne dedukcije ujedno je i najslabija točka konzervativne liberalne demokratske teorije, te ne čudi što je glavna kritika koncentrirana upravo na nju (int. alia: Amin, 1988; Frank, 1967. i 1993; Gills, 1993).

“Tržište – eufemizam za kapitalizam – smatra se centralnom osovinom svakog ‘razvoja’, a takav razvoj smatra se ‘neizbježnom globalnom ekspanzi-

¹⁰ “Teorija nije ništa drugo negoli vježba u aksiomatici, ona nam ne govori o zbiljskom svijetu” (Dahl, 1956: 66).

jom'. Poželjnost potpune otvorenosti snagama koje vode svjetsku evoluciju i istovremena adopcija jednog internog sistema baziranog na tržištu uzima se kao nešto samo po sebi evidentno. Demokratizacija se smatra neophodnim i prirodnim produktom podređivanja racionalnosti svjetskog tržišta. Iz te logike deducira se jednostavna formula: kapitalizam = demokracija, demokracija = kapitalizam" (Amin, 1998: 84).

Da ta formula uopće nije izgubila aktualnost, svjedoči i recentna izjava Hansa Petera Keitela, predsjednika *Bundesverband der deutschen Industrie* (Njemačke industrijske unije), povodom pada Moamara al-Gadafija u Libiji te preuzimanja vlasti od strane opozicijskih pobunjenika: "Sloboda koju su milijuni ljudi upravo izvojevali za sebe nudi i gospodarske šanse – također i za njemačka poduzeća".¹¹

"Minimalistički koncepti elektoralne demokracije obično priznaju potrebu za minimalnim nivoom slobode (govora, tiska, organiziranja i udruživanja) kako bi kompeticija bila smislena. Ali oni u pravilu ne obraćaju previše pažnje na to niti to inkorporiraju u stvarna mjerenja demokracije" (Diamond, 2003: 32). Ti samokritički redovi Larrija Diamonda, seniorskog istraživača na konzervativnom *think tanku* Hoover Institutiona i utemeljiteljskog suurednika NED-ova *Journal for Democracy*, ukazuju nam na jedan od središnjih paradoksa konzervativne liberalne demokratske teorije.

Izbori 2010. u Kolumbiji i reakcija liberalnih medija u SAD-u na njih školski su primjer tih ćorsokaka. U lipnju 2010. Juan Manuel Santos, ministar obrane u tadašnjoj vladi Alvara Uribea, dobio je predsjedničke izbore u Kolumbiji sa 69% glasova. Vodeći američki mediji kao što su CNN, FOX News, *Washington Post*, *New York Times* i *Wall Street Journal* izvještavali su o tom događaju kao o pobjedi demokracije i osvojenom jakom mandatu.

No u pozadini te pobjede nalaze se sljedeće činjenice: u posljednjih osam godina Uribeova i Santosova mandata više od dva milijuna ruralnih stanovnika Kolumbije nasilno je preseljeno u susjedne države. Režim Uribe-Santos raspolaže paramilitarnom silom od 30.000 ljudi¹² koja je u istom razdoblju ubila preko 20.000 proturežim-

¹¹ "Die Freiheit, die Millionen von Menschen gerade gewinnen, bietet auch wirtschaftliche Chancen – auch für deutsche Unternehmen." U: Jensen, Jens, 2011: Unterwegs zur Plutokratie, *Die Zeit*, 1. rujna.

¹² Vezu s paramilitarnim postrojbama Uribe-Santosov režim, naravno, poriče iako dokazi, u koje spadaju iskazi nekolicine vodećih komandanata paramilitarnih postrojbi o komandnom lancu koji vodi direktno do Uribea i Santosa te egzaktni podaci o naručenim egzekucijama sindikalnih opozicijskih vođa, opozicijskih političara i kritičkih novinara dokazuju suprotno, kao i opširni izvještaji međunarodnih organizacija za ljudska prava koji utvrđuju činjenicu o 20.000 ubijenih osoba, koje je režim otvoreno klasificirao kao gerilu te indirektno priznao sudjelovanje u tim

skih aktivista,¹³ te je sva (naročito lijeva) režimska opozicija bila prinuđena povući se u ilegalu te pozvati svoje simpatizere na apstinenciju od izbora, što je bio jedini politički stav koji joj je još ostao na raspolaganju. Na izbore tako nije izašlo 56% elektorata, te je Santos unutar 44%, koliko je na kraju izašlo na izbore, izborio 69% glasova. Riječju, Santosovoj izbornoj pobjedi prethodilo je raseljavanje više od dva milijuna ljudi i egzekucija 20.000 antirežimskih aktivista, te su izbori, s *de facto* oko 30-postotnom podrškom režimu, bili daleko od potvrde jakog mandata.

Kako je moguće da takav esktrerni primjer kriminalno-mafijaškog režima bude deklariran kao demokratski, kako od liberalnih medija tako i od demokratizacijskih studija?

Odgovor na to pitanje leži u kombinaciji dvaju gore navedenih fundamentalnih elemenata dominantne konzervativno-liberalne demokratske doktrine. Koncentracija na elektoralnu demokraciju kao utjelovljenje demokratske deliberacije te centralnost kapitalističkog sistema mjenog po otvorenosti režima međunarodnom kapitalu¹⁴ daju koktel u kojem je moguće oprati svaki desni autoritarizam, pa i neosporno kriminalni režim, kakav je Uribe-Santosov, kao demokratski.

Kolumbija je između ostaloga i dokaz da autoritarizam nije postao *en toto* nepoželjan za demokratizacijske poduzetnike (pod uvjetom da je otvoren kapitalu), već da moralna legitimacija njegove potpore (od strane konzervativnih liberalnih demokrata) više ne zahtijeva intelektualne vratolomije kakve je 1982. s *Diktatura-ma i dvostrukim standardima* još morala izvoditi Jeane Kirkpatrick kako bi legiti-

egzekucijama, i na kraju više od dvije tisuće sindikalista, aktivista za ljudska prava, novinara i političara u opoziciji režimu koje su prema "crnim listama" režima ubile paramilitarne postrojbe i plaćenici (int. alia: Romero, Simon, 2007: Death-Squad Scandal Circles Closer to Colombia's President, *New York Times*, 16. svibnja; Garry Leech, *Exorcising the Ghost of Paramilitary Violence: Reclaiming Liberty in Libertad*, <http://colombiajournal.org/exorcising-the-ghosts-of-paramilitary-violence.htm>).

¹³ Int. alia: Nicholls, Kelly, 2010: Breaking the Silence: In search of Colombia's Dissappeared, *The Guardian*, 9. prosinca; Montes, Euclides, 2011: Ana Fabricia Córdoba: A death foretold, *The Guardian*, 13. lipnja; Derechos Humanos del Suroccidente Colombiano 'Francisco Isaias Fuentes', *Atentado y amenaza en contra del lider comunitario Manuel Antonio Garcés Granja y detención arbitraria de dos testigos del atentado*, 18. srpnja 2011, <http://www.colectivodeabogados.org/Atentadoy-amenaza-en-contra-del->, Latinoamericana y del Caribe para la Democracia, *Alerta: asesinato de miembro de liga de mujeres desplazadas*, 22. srpnja 2011, http://www.democracialatinoamerica.org/1315/alerta_asesinado-de-miembro-de-la-liga-de-mujeres-desplazadas-de-colombia.html.

¹⁴ Valja podsjetiti da su Uribe i Santos gorljivi pobornici neoliberalizma i da je pod njihovim režimom ustoličeno sedam američkih vojnih baza prema Venezueli i Ekvadoru, te da je njihov režim jedini režim u Latinskoj Americi koji je priznao vojnu hunt u Hondurasu, dovedenu na vlast vojnim udarom SAD-a 2009. Na osnovi toga može se okvalificirati i kao klijentelistički u odnosu na SAD.

mirala dvostruke standarde SAD-a prema autoritarnim režimima zdesna i onima slijeva. Danas, kad su navedeni standardi postali općeprihvaćeni, odnosno hegemonijski, autoritarizam zdesna postalo je moguće deklarirati kao demokraciju pod uvjetom da poštuje “pravila igre” koja se sastoje u provođenju formalnih izbornih procedura i servisiranju međunarodnog kapitala.

Demokratizacijski poduzetnici u Hrvatskoj

Za razliku od građanstva Latinske Amerike gdje se kapitalizam, tj. tržišno gospodarstvo, historijski mahom identificirao s eksploatacijom, siromaštvom i desnim vojnim huntama, stanovništvo bivših socijalističkih zemalja istočne i jugoistočne Europe od kapitalizma je uglavnom očekivalo prosperitet. Uzor za takva očekivanja bile su države zapadne Europe u koje se ugledalo s gotovo dječjom bogobojaznošću, te je postsocijalistička politička teorija i praksa dugo vremena bila koncentrirana na kopiranje političkih, ekonomskih, institucionalnih i pravnih modela “sa Zapada” koji su, uglavnom bez spomena vrijednih kritičkih rezervi, bili preslikavana na postsocijalističke konjunktore. Ta institucionalna i pravna prilagodba bila je i uvjetom ulaska u europske i druge integracijske sporazume.

Problem, kako za postsocijalističke države koje su se trudile što brže preslikati “zapadne” modele, tako i za zapadne modele same po sebi, jest taj da je u vrijeme u kojemu su postsocijalističke države prolazile tranziciju prema kapitalizmu zapadna Europa prelazila put od kejnzijanskog modela države blagostanja i fordističke ekonomske regulacije prema neoliberalnom i postfordističkom modelu. Istočna i jugoistočna Europa nisu se prilagođavale, što je većini njezinih stanovnika bilo slabo ili nikako poznato, zapadnoj Europi iz 1970-ih čijem su idealu težili, nego su ulazile u rizični model s nepoznatim ishodom, čiji mogući domet (ne)uspjeha većina teoretičara počinje istinski shvaćati tek nakon početka krize 2008. Perspektiva europskih integracija značila je za građanstvo postsocijalističkih država ne samo nadu u ekonomski prosperitet već i nadu u politički pluralizam i demokratsku deliberaciju. Te iste nade gajilo je i građanstvo zapadne Europe kada je glasovalo za priključenje Uniji. Problem međutim koji upravo postaje bolno očit na ulicama Atene, Barcelone ili Londona jest da se Europska Unija u zadnjih deset godina, čini se, nepovratno udaljila od svojih građana i njihove demokratske volje.

Prvi znak za to bila je reakcija na odbijanje Europskog ustava demokratskom voljom građana Francuske i Nizozemske, u prvom redu zahvaljujući širokoj mobilizaciji protiv njegova neoliberalnog karaktera te podređivanja interesa građana interesima kapitala. S manjim kozmetičkim izmjenama taj, u glavnim smjernicama neizmijenjen, projekt oktroiran je iza leđa birača u formi Lisabonske deklaracije. No Lisabonska deklaracija i ignoriranje volje građana koju navodno utjelovljuje ne ostaje jedinom flekom na demokraciji Europske Unije.

Dok se glavni korpus demokratske teorije u okviru projekta Europske Unije bavi detaljima usklađivanja nacionalnih prava s europskim pravom te demokratske deficite dijagnosticira uglavnom u nedovoljnoj spremnosti (ili nedovoljnoj brzini) nacionalnih država članica za usklađivanje odrednica EU-a s nacionalnim zakonima, fundamentalni demokratski deficit EU-a leži u manjkavoj kontroli javnosti nad Europskom komisijom i potpunoj ovisnosti Komisije o tzv. ekspertnim grupama u kojima je konflikt interesa standard, a ne iznimka.

Taj konflikt interesa ili, bolje rečeno, ogromna lobistička težina pritiska interesa financijskog kapitala bio je i uzrokom propasti svih pokušaja preduprijeđenja financijske krize (koja je počela 2008) pravovremenom regulacijom europskog tržišta kapitala. U ekspertnoj komisiji za regulaciju financijskog tržišta (čija je neoliberalna deregulacija bila direktnim uzrokom kasnije krize) pod Capital Requirements Directive, 21 od 23 člana te ekspertne grupe bio je na platnim listama međunarodnih financijskih institucija. Neophodne mjere ograničavanja financijske špekulacije te mjere protiv skrivanja tzv. "toxic assets" iza radnih konta banaka, kako je bilo za očekivati, nisu donesene ni do danas (Haar, Vassalos i Rowel, 2010).

Slično se ponovilo i s direktivom o regulaciji kreditnih rejting-agencija, čije su krive ocjene o kredibilnosti (a u korist) pojedinih banaka bile među glavnim krivcima za špekulativnu sapunicu čije će posljedice još godinama plaćati europski porezni obveznici. Europska komisija je kao i obično sazvala ekspertnu komisiju sastavljenu od "eksperata" bliskih međunarodnim financijskim institucijama, dakle od ljudi čiji je direktni interes bio ne donošenje bilo kakve regulacije, nego moguća daljnja deregulacija, te je ideja o regulaciji kreditnih rejting-agencija u ožujku 2005. očekivano odbačena.¹⁵ Određenije, igra na državne obveznice Grčke, Španjolske, a sada već i Italije te *de facto* državni bankrot Grčke mogla je i trebala biti spriječena regulacijom koja je izostala.

Dok kritika neoliberalizma i povici za "pravom demokracijom" postaju sve glasnjiji u južnoj i zapadnoj Europi, postsocijalistička Europa čini se još uvijek bastionom te u krizu zapale doktrine. Neoliberalna ekonomija nije postsocijalističkim državama donijela gotovo ništa više od multipliciranih vanjskih dugova, privatizacije koja je javna dobra pretočila u privatni kapital nekolicine, pauperizaciju većine i ogromno bogaćenje manjine, te nakon 2008. i obvezu plaćanja prokockanog kapitala investicijskih banaka i osiguravajućih kuća bez mogućnosti javne kontrole nad njima u budućnosti. Kako je jedna političko-ekonomska doktrina mogla toliko duboko prodrijeti i prožeti cijela društva u samo dvadeset godina?

¹⁵ Izvor: Market Participants Consultative Panel, "Public statement from the seventh meeting of the Market Participants Consultative Panel" (Pariz, prosinac 2004).

Odgovor na to pitanje kompleksan je i uključuje mnoge čimbenike. Ti faktori imaju kako strukturalne tako i akterske elemente, te su također u vezi s historijskom konjunkturuom u koju je “neoliberalizacija” društva upala početkom 1990-ih. Dok je u zapadnoj Europi, zahvaljujući stabilnoj demokratskoj kritičkoj javnosti većinski socijaliziranoj u socijalnoj demokraciji kejnzijanskog tipa, neoliberalni projekt nailazio na jak otpor, u postsocijalističkim državama, bez obzira na to je li sustav političke vlasti bio više liberalan ili više autoritaran (kakav je devedesetih bio u Hrvatskoj), neoliberalne ekonomske reforme, na prvom mjestu privatizacija i deregulacija, nisu nailazile na ozbiljniji otpor ni prvog ni potonjeg tipa političke vlasti. Mnogima će možda zvučati paradoksalno, ali nedvojbeno je da su u Hrvatskoj, kao i u Sloveniji upravo socijalno-demokratske stranke bile među prvima koje su prigrlile neoliberalne doktrine (Milanov, 2007).

Kao prateći ideološki dodatak, a uz pomoć širokogrudnih fondova, konzervativno-liberalna demokratska teorija postaje “the only game in town”,¹⁶ ne zaboravljajući se pritom u istom dahu prezentirati i kao utjelovljenje pluralizma. Monopolom nad diskursom o demokraciji (koji je ostvaren gotovo globalno) i demokratizaciji kakvu je nudila liberalna konzervativna teorija postupno se stvarao dojam da je napad na kapitalizam u isto vrijeme i napad na demokraciju. To nije ni samo hrvatski ni samo postsocijalistički fenomen, već rezultat globalne hegemonije konzervativno-liberalnog koncepta demokracije.

Ostvarenje te hegemonije u Hrvatskoj odvijalo se kako na nivou aktera tako i na nivou diskursa.

NED je 1990-ih i početkom 2000-ih bio veoma aktivan u Hrvatskoj. Zadnjih godina njegova aktivnost koncentrirala se nešto južnije, te su u Hrvatskoj danas uglavnom aktivne regionalne *think tank* fondacije s ciljem pomaganja “političkim strankama na Zapadnom Balkanu u razvoju inkluzivnih i ideološki koherentnih stranačkih platformi koje reflektiraju suvremene europske i regionalne najbolje prakse”.¹⁷

Aktivnost NED-a, USAID-a i drugih demokratizacijskih poduzetnika u Hrvatskoj toliko je opsežna da bi njezina ozbiljnija analiza iziskivala zaseban članak. Stoga ću na ovom mjestu ukratko predstaviti samo jedan USAID-ov *cum* NED-ov projekt u Hrvatskoj, koji je započet 1998, a završen 2005, kao paradigmatički u smislu ciljeva i političkih konkluzija.

Preko Konzorcija za izbore i jačanje političkog procesa (*The Consortium for Elections and Political Process Strengthening* – CEPPS) USAID diljem svijeta financira tzv. Internacionalne republikanske institute (*International Republican In-*

¹⁶ Aluzija na Linz & Stepan, 1997: 15.

¹⁷ Izvor: NED, službena internetska stranica 2011.

stitute – IRI) čiji je cilj u Hrvatskoj bio pomoći šest opozicijskih stranaka: SDP, HSLŠ, HSS, LS, HNS i IDS, koje je IRI ocijenio kao liberalne, da dođu na vlast (i organiziraju koaliciju) protiv, po viđenju IRI-a autoritarnog HDZ-a, tada još pod vodstvom Franje Tuđmana.

Analiza hrvatske situacije koja se nalazi u izvještaju o višegodišnjem radu IRI-a u Hrvatskoj govori za sebe i teško da zaslužuje ozbiljniji komentar. Nakon točnog zaključka o tome da država funkcionira, ali narod ne prosperira, IRI nudi i odgovor zašto je to tako; odgovor koji, nažalost, više sliča arogantnoj karikaturi ideoloških doktrina liberalno-konzervativne demokratske teorije nego rezultatu ozbiljne političke analize:

“Država funkcionira dobro, ali narod ne prosperira. Mnogi čimbenici utječu na to, uključujući zastarjeli obrazovni sustav, nedostatak definirane političke kulture i manjak poduzetničkog duha. Sve su to naslijeđa komunističke države” (IRI, 2004).

Ergo, problem je u kulturi i duhu, u maglovitom carstvu ideja i vjerovanja, te nema nikakve veze s položajem hrvatskoga gospodarstva u globalnoj ekonomiji i strukturalnim pritiscima koji iz nje proizlaze. Ako se usudimo zlobno svesti tu formulu *ad absurdum*, hrvatski narod ne prosperira jer mu nedostaje (stanoviti) duh i kultura, te se put u gospodarski prosperitet naroda u tom smislu čini popločan produhovljenjem i “kulturnom revolucijom”.

Središnji diskursi na kojima je u postsocijalističkim državama bio izgrađivan neoliberalni konsenzus bili su eshatološki diskurs o tranziciji i zaplašivački diskurs o totalitarizmu.

Diskurs o tranziciji dobro je poznat narodima Zapadnog Balkana, koji su u njemu odgajani već generacijama. Već u tzv. realnom socijalizmu taj narativ (tranzicija je u to vrijeme bila od kapitalizma preko socijalizma u komunizam) služio je projiciranju emancipacijskih očekivanja općeg prosperiteta u budućnost te je funkcionirao kao element pacifikacije odnosno preduprjeđivanja eventualnih socijalnih nezadovoljstava i pobuna. Iako se smjer tranzicije od 1991. radikalno promijenio, struktura i prije svega funkcije diskursa o tranziciji ostale su iste.

Diskurs o totalitarizmu koji je postao glavnim dodatkom narativa o demokraciji, kao ideološko utjelovljenje prijetnje skrivene u manjkavom provođenju “demokratske tranzicije” tvorio je, pogotovo 1990-ih, okosnicu ušutkivanja svakog pokušaja kritičkog otklona kako prema neoliberalnim demokratizacijskim reformama tako i prema bilo kakvoj diferenciranoj i povijesno-metodski ozbiljno utemeljenoj analizi socijalističke prošlosti.

Valja napomenuti kako je totalitarizam historijski koncept koji je u svojoj evoluciji od ranih 1920-ih do danas bio toliko elastičan da se dao jednako uspješno

razvlačiti i instrumentalizirati od gotovo svih ideologija dvadesetog stoljeća. Riječima talijanskog historičara Enza Traversa, “paradoksalna sudbina tog koncepta možda je i u tome što je u isto vrijeme i nezamjenljiv i neupotrebljiv” (Traverso, 2002: 183).

Počevši od fašizma u čijem krilu ga je iskovao Giovanni Gentile, službeni filozof Mussolinijeva fašističkog režima, do antifašizma gdje koncept totalitarizma biva preuzet od ljevice u analizi fašizma i nacizma, od protestantskog liberalizma (Tillich, 1934) do Trockog (1985. [1939]) i antikomunističke ljevice u kojoj obilježava monstroznost staljinizma (Burnham, 1941), od neoliberalizma i radikalnog antietatizma (Hayek, 1944) gdje služi kao rationale za diktaturu “slobodnog tržišta” do nacizma i apologije *völkische Gemeinschaft* (Rosenberg, 1934) i *völkische Staat* (Forsthoef, 1933), od instrumenta poratne eufemizacije nacizma (kao samo jednog u nizu historijskih “totalitarnih” režima) u kojoj, po riječima Jürgena Habermasa, “antitotalitarizam” postaje formom državne ideologije SRNj s ciljem da “elimini- ra cijelo naslijeđe antifašizma, a s njim, i cijelo sjećanje na nacizam” (Habermas, 1987) do Trumanove administracije gdje postaje službenom doktrinom generalizacije u kojoj se gušio svaki ozbiljniji pokušaj diferencirane komparativne historijske analize nacizma, fašizma i staljinizma¹⁸ – koncept totalitarizma bio je instrumenta- liziran od gotovo svake političke doktrine dvadesetog stoljeća, da bi u formi Hayek- -Truman konačno još jednom uskrsnuo u pratnji neoliberalnog koncepta za sljedeći milenij.

Zaključak

Europa se nalazi u dubokoj krizi. Ta kriza nije samo financijska i ekonomska, to je kriza ekonomskih postulata na kojima počiva kako globalna tako i europska ekonomija od 1980-ih do danas. Nakon gotovo osamdeset godina Europa je ponovno pred dubokom krizom političkog liberalizma koja je ponovno rezultat proturječja ekonomskog liberalizma. Posljedice te krize, koja se sve više zahuktava, rezultiraju rastućim nezadovoljstvom vladajućim ekonomskim i političkim paradigmatama. To nezadovoljstvo može biti kanalizirano kako u emancipacijskom pravcu, u pokrete za zbiljsku demokraciju i internacionalnu solidarnost, tako i u reakcionarnom, u ksenofobiju i neofašizam. Oba puta jednako su moguća i oba se već ocrtavaju u socijalnim žarištima krize. Put kojim će krenuti Europa, a unutar nje i Hrvatska, u ovom trenutku krajnje je neizvjestan i ovisit će u prvom redu o sposobnosti i spremnosti njezinih građana za radikalno novo i (treba se nadati) emancipacijsko ponov-

¹⁸ Jaku kritiku koncepta generalizacije autoritarnih političkih sustava dvadesetog stoljeća pod poklopcem “totalitarizma” razvija američki politolog Alexander Groth (1964) kao odgovor na ključno djelo takve teoretizacije totalitarizma *Totalitarian Dictatorship and Autocracy* (1956) Carla J. Friedricha i Z. Brzezinskog.

no promišljanje središnjih postulata demokratske teorije i prakse, a u prvom redu demokratske kontrole nad ekonomijom.

Neoliberalna politička ekonomija je u krizi. No hegemonijska pozicija njezinih ideoloških doktrina još je uvijek jaka, duboko je ukopana i u svakodnevnu logiku mase i u znanstvene institucije i javne medije. Kriza neoliberalizma može – valja se nadati i da hoće – dati vjetar u jedra razvijanju novih i radikalno drukčijih teorijskih odgovora na pitanja politike, ekonomije i demokracije, koji su postali neophodni pred horizontom epohalnih (globalnih) ekoloških, socijalnih i političkih izazova koji su pred nama.

LITERATURA

- Amin, S., 1988: The Issue of Democracy in the Contemporary Third World, *Socialism and Democracy*, br. 12 (Jan).
- Bachelard, G., 2000: *La formation de l'esprit scientifique*, Librairie J. Vrin, Paris.
- Baletić, Z., 1999: *Hrvatsko gospodarstvo u tranziciji*, Ekonomski fakultet u Zagrebu, Zagreb.
- Birch, K. i Mykhnenko, V., 2010: *The rise and fall of neoliberalism: the collapse of an economic order?*, Zed Books, New York.
- Bourdieu, P., 1990: *In Other Words – Essays Towards a Reflexive Sociology*, Stanford University Press, Stanford.
- Burbach, R., 1992: The Tragedy of American Democracy, u: Gills, B., Rocamora, N., Wilson, R. (ur.), *Low Intensity Democracy*, Pluto Press, London.
- Burnham, J., 1941: *The Managerial Revolution*, John Day, New York.
- Burnell, P. J. & Youngs, R., 2009: *New Challenges for Democratisation*, Routledge, London – New York.
- Conry, B., 1993: *Loose Cannon: The National Endowment for Democracy*, Cato Foreign Policy Briefing No. 27, <http://www.cato.org/pubs/fpbriefs/fpb-027.html> [posjećeno 11. 8. 2011]
- Crawford, G., 1996: *Promoting Democracy, Human Rights and Good Governance Through Development Aid: A Comparative Study of Policies of Four Northern Donors*, Center for Democratization Studies Leeds, Leeds.
- Dahl, R., 1956: *A Preface to Democratic Theory*, Chicago University Press, Chicago.
- Dahl, R., 1971: *Polyarchy – Participation and Opposition*, Yale University Press, New Haven – London.
- Dezalay, Y. i Garth, B., 1998: Le “Washington consensus”, *Actes de la recherche en sciences sociales*, vol. 121-122.

- Diamond, L., 2003: *Defining and Developing Democracy*, u: Dahl, R., Shapiro, I., Cheibub, J. A. (ur.), *The Democracy Sourcebook*, MIT Press, Cambridge Mass. – London.
- Diamond, L., Linz, J. i Lipset, S. M., 1989: *Democracy in Developing Countries: Asia*, Admantine Press, London.
- Drucker, P., 1994: *Max Shachtman: A Socialist Odissey Through the "American Century"*, Humanity Books, Amherst.
- Duménil, G. i Lévy, D., 2011: *The Crisis of Neoliberalism*, Harvard University Press, Cambridge, Mass.
- Frank, A. G., 1967: *Capitalism and Underdevelopment in Latin America*, Monthly Review Press, New York.
- Frank, A. G., 1993: *Marketing Democracy in an Undemocratic Market*, u: Gills, B., Rocamora, J. i Wilson, R. (ur.), *Low Intensity Democracy – Political Power in the New World Order*, Pluto, London.
- Friedrich, C. J. i Brzezinski, Z., 1956: *Totalitarian Dictatorship and Autocracy*, Harvard University Press, Cambridge.
- Forsthof, E., 1933: *Der totale Staat*, Hanseatische Verlagsanstalt, Hamburg.
- Gerschman, K., 1978: *Capitalism, Socialism and Democracy*, *Commentary* 65, April.
- Gills, B., 1993: *Korean Capitalism and Democracy*, u: Gills, B., Rocamora, J. i Wilson, R. (ur.), *Low Intensity Democracy – Political Power in the New World Order*, Pluto, London.
- Gramsci, A., 1971: *Quaderni di carcere* [1929. – 1935], Milano, Editori Riuniti.
- Groth, A. J., 1964: *The "isms" in Totalitarianism*, *American Political Science Review*.
- Guilhot, N., 2005: *The Democracy Makers; Human Rights and the Politics of Global Order*, Columbia University Press, New York.
- Habermas, J., 1987: *Geschichtsbewußtsein und post-traditionelle Identität*, u: *Eine Art Schadensabwicklung. Kleine politische Schriften*, Suhrkamp, Frankfurt a.M.
- Haar, K., Vassalos, Y. i Rowel, A., 2010: *Banking on the bankers – regulation and the financial crisis*, u: Burley, H. et al. (ur.), *Bursting Brussels Bubble – The Battle to Expose Corporate Lobbying at the Heart of the EU*, ALTER EU: The Alliance for Lobbying Transparency and Ethic Regulation, Brussels, <http://www.alter-eu.org/book/bursting-the-brussels-bubble>.
- Hayek, F., 1944: *Road to Serfdom*, Routledge, London.
- Howard, M. C. i King, J. E., 2008: *The rise of neoliberalism in advanced capitalist economies: a materialist analysis*, Palgrave, New York.
- International Republican Institute: *Agency for International Development, Cooperative Agreement Number 160-A-00-01-00104-00 Croatia, Closeout Report, July 2001 – June 2004*.

- Kagan, R., 1998: Democracy Promotion as an Objective of Foreign Policy, *International Relation and Democracy*.
- Kant, I., 1992: *Über den Gemeinspruch: "Das mag in der Theorie richtig sein, taugt aber nicht für die Praxis"*, Philosophische Bibliothek, Bd. 443, Meiner, Hamburg.
- Kirkpatrick, J., 1982: *Dictatorships and Double Standards*, Simon and Schuster, La Jolla.
- Kuhn, T. S., 1996: *The Structure of Scientific Revolutions*, The University of Chicago Press, Chicago – London.
- Lindblom, C. E., 1977: *Politics and Markets: The World's Political-Economic Systems*, Basic Books, New York.
- Linz, J. & Stepan, A., 1997: Toward consolidated democracies, u: Diamond, L. et al. (ur.), *Consolidating the Third Wave democracies: Themes and perspectives*, Johns Hopkins University Press, Baltimore.
- Lipset, S. M., 1981: *Political Man: The Social Bases of Politics*, The John Hopkins University Press, Baltimore.
- Luxemburg, R., 1974: *Reform or Revolution* [1900], Pathfinder Press, New York.
- Macartney, H., 2011: *Variiegated neoliberalism: EU varieties of capitalism and international political economy*, Routledge, London.
- Market Participants Consultative Panel, *Public statement from the seventh meeting of the Market Participants Consultative Panel* (Pariz, prosinac 2004).
- Milanov, T., 2007: *Odnos postsocijalističnih demokratskih strank do neoliberalizma: primerjava SD in SDP* (Ljubljana, diplomski rad Univerzitetu u Ljubljani).
- Miliband, R., 1975: *Der Staat in der kapitalistischen Gesellschaft*, Suhrkamp, Frankfurt am Main.
- Mills, C. W., 1959: *The Sociological Imagination*, Oxford University Press, New York.
- Muravchik, J., 1986: *The Uncertain Crusade: Jimmy Carter and the Dilemmas of Human Rights Policy*, Washington DC: American Enterprise Institute.
- NED službena web-strana: <http://www.ned.org/where-we-work/central-and-eastern-europe/europe-regional> [posjećeno: 11. 8. 2011]
- O'Donnel, J. i Schmitter, P., 1986: *Transitions from Authoritarian Rule*, vol. 5, *Tentative Conclusions about Uncertain Democracies*, John Hopkins University Press, Baltimore – Maryland – London.
- Offe, K., 1975: The Capitalist State and the Problem of Policy Formulation, u: Lindberg, L. (ur.), *Stress and Contradiction in Contemporary Capitalism*, Lexington Books, Lexington.
- Ottaway, M., 2003: *Democracy Challenged: The Rise of Semi-Authoritarianism*, Carnegie Endowment for International Peace, Washington D.C.
- Ramet, S. P., 2007: Civic Values in Democratic Transition, u: Ramet, S. P. & Matic, D. (ur.), *Democratic Transition in Croatia*, Texas A&M University Press, Austin.

- Reuschmeyer, D., Stephens, E. H., Stephens, J. D., 1992: *Capitalist Development and Democracy*, Polity Press, Cambridge.
- Robinson, W., 1996: *Promoting Poliarchy: Globalisation, US Intervention, and Hegemony*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Rosenberg, A., 1934: Totaler Staat?, *Völkischer Beobachter*, 9. siječnja 1934.
- Rousseau, J.-J., 1968: *The Social Contract*, Penguin Books, London.
- Saunders, F. S., 1999: *Who Paid the Piper? The CIA and the Cultural Cold War*, Granta, London.
- Schumpeter, J., 1976: *Capitalism, Socialism and Democracy*, Allen & Unwin, New York.
- Sklair, H., Berlet, Ch., 1992: NED, CIA and the Orwellian Democracy Project, *Covert Action Information Bulletin*, no. 39.
- Tillich, P., 1934: The Totalitarian State and the Claims of the Church, *Social Research*, vol. 1.
- Traverso, E., 2002: *Il Totalitarismo*, Bruno Mondadori, Milano.
- Trockij, L., 1985: Projet pour un article de revue, u: *Œuvres*, ILT, Grenoble.
- Wendt, A., 1999: *Social Theory of International Politics*, Cambridge University Press, Cambridge.

Dunja Larise

TRANSITION TOWARDS WHAT KIND OF DEMOCRACY?

Summary

Belief in market economy has shown particular strength in post-socialist countries as being accompanied by great expectations regarding economic improvements at the individual level. Twenty years after the fall of the, so-called, real existing socialism these hopes have been fawnd for the great majority of the citizens of these countries. The equation offered to explain the tendential low of individual living standard despite of increasing GDP, the access to European integrations and the implementation of structural reforms in the first decade of 2000s has been that the transition towards market economy has not yet been completed and that the problems with the wider prosperity of the citizens are due to inadequate or too slow course of the reform enforcement. This article proposes the exact opposite view by arguing that the wide economic deprivation of the citizens as well as the current economic crisis in which they are caught, are the effects of the neoliberal re-structuration and concomitant "democratization", and not the result of the lack of compliance to it. This article holds that the economic prosperity for the great majority is not compatible with the project of neoliberal economy *cum* conservative liberal

democracy and that it can not be achieved within this frame. In post-socialist countries this simple conclusion has been obscured by the eschatological discourse about “transition towards democracy”.

Keywords: transition, neoliberal economic doctrine, political doctrine of democratization, conservative liberal democracy, democratizational entrepreneurs

Kontakt: **Dunja Larise**, European University Institute, Villa la Fonte, Via delle Fontanelle 10, 50014 San Domenico di Fiesole (FI), Italija.
E-mail: Dunja.Larise@EUI.eu